



בית הפועלות בתל אביב שתיכננה גדעוני. מהבודדים ששרדו צילום: מארכיונו האישי של דוד פרנקל/ולטר קריסטל

וללא מאמץ פיוז.

"אני ממש טובעת בעבודה. אני חיה טוב, יש לי עבודה מצוינת, אצל אדריכל ברלינאי מפורסם", כתבת גרעוני לגיסתה נזיפה במכתב מאוטה תקופה, שהגיע לדודי: "ולאט ולאט מגיעות גם עבודות פרטיות. אני מרוצה בכל המוכי", גם, רק עיפפה". זה היה אורח חיים חריג לנשים בשנות ה-20 וה-30 של המאה, מבהירה דודי: "היא עובדת עד חמש במשרד, ואחר כך חוזרת הביתה לעבודות פרטיות. זו תקופה שהמקצוע היה תחת הגמוניה גברית, אבל היא שאפתנית וקריירהסטית ומתכננת למעמד הבינוני-גבוה בגרמניה".

ב-1933, עם עליית הנאצים לשלטון, היא עלתה לארץ כמו עוד אדריכלים יהודים-גרמנים. אדריכלות הדור הראשון, כתבת דודי בספרה, אימצו מודל של אשת מקצוע משכילה ועצמאית כלכלית. "הן פרצו את גבולות הסטריאוטיפ הנשי של 'עור כנג' דו' ששלט באוטופיות הציוניות. הן ניהלו משרדי אדריכלות משלהן ופעלו מתוך מחויבות טוטלית למקצוען". לא מפתיע שרובן חיו בגפן או היו נשואות ללא ילדים.

פריחה ביריד המזרח

עם הגעתה לארץ התקבלה גדעוני לעבודה בלשכה הטכנית של יריד המזרח, שם תיכננה את חמשת הבניינים, שהמוכר בהם הוא "קפה גלניה" עליו עבדה יחד עם גניה אורבוך והאדריכל שלמה גינובורג. המבנה פנה לים והיה מעוגל בחלקו ורייבועי בחלקו. בנרסף היא תכננה את ביתן ויצו, בין תן פיק"א, הביתן השבדי ואת ביתן הלאומיים השני. עם השנים נהרסו כל חמשת המבנים שתיכננה.

בכתבה שפורסמה ב-1935 בעיתון "דאר היום" היא סיפרה על קליטתה (מקטט שכנראה תר"גם בגרמניה): "בשעה שירדתי מהספינה, בסתיו של שנת 1933, לא היה לי שום מטר ומדע בארץ ישראל. במקרה נדע לי ביום הס' מוך על ההכנות הנעשות לקראת התערוכה. הצעתי שם את שירותי."

את תשעת החודשים הראשון נים בארץ היא בילתה בשטח יריד המזרח. אפילו להשיג עבודה בארץ ישראל גם "בלי המלצות", היא מצינית, "כי ארץ ישראל אינה ארץ של עצלנים, וגם לא גן העדן שבו צומחים על האילנות גלוס" קאות וכלימילת (לחמניות ובג' דים יירם, ב'ר'). אולם הארץ לא תיכנה בלי עבודה, ואם יש מעט סכלנות בלילה כאן גם האישות לעלות ולהרוויח יפה וגם לתפרסם".

בעקבות פרסומה ביריד המזרח, באמצע שנות השלושים לחייה, החלה גדעוני לקבל המ'נות לתחרויות ולמבני ציבור. היא זכתה בתכנון בית הספר למשק" בית ולחלקאות של ויצו שכונת נחלת יצחק בעיר, ופתחה משרד



המגדל שתיכננה גדעוני בברודוויי 1407, במשרד קאן וג'ייקובס

אף שהיו נשואים רק כשלוש שנים וחצי, החליטה גדעוני לשי' מור על שם נישואיה שבו כבר נע' שתי מוכרת בעולם האדריכלות. בסוף שנות ה-20 שבה לברלין ושם עבדה אצל האדריכל ההדרי' היא תכננה ארון מודרני לכלי' בית שפורסם במגזין ברלינאי ב-1930. עיצובו הציג פתרונות אחסון נוחים — מדפים מובחנים לכלי וכוכית, כסף וחורטינה ומרף עם מתלים למפות ומגבות "כדי להגן עליהן מהתקטמות".

התכנון של גדעוני העיד על הבנתה העמוקה בניהול בית, ועל מעורבותה במגמות החדשניות בתחום. "לפי העבודות שתיכננה עיונות של משק הבית החדש", אומרת דודי, שמצינית בספרה "הרעיונות נועדו לשחרר את הנשים ממטלות שגרותיות ולש' וות לניהול הבית תדמית של עבודה מאתגרת הנעשית בהנאה

פועלה היה שמעויות: התברר לי לאורך המחקר שהיא יותר מוכ' רת בחור'ל מאשר בארץ". ההערה האחרונה של דודי יכולה להס' ביר מדוע יש על גדעוני ערכים בוויקיפדיה בגרמנית, ספרדית, אנגלית, רוסית וערבית-מצרית, אך בעברית — אין.

אשה חריגה בברלין

גדעוני נולדה ב-1901 בריגה לד"ר פאול מנדלשטם ולמינה, שהייתה פסנתרנית. היא למדה תיכנון בברלין, נדה משם חזרה לבית הספר לאומנות בסנט פטר' בורג, ובתחילת שנות העשרים למדה אדריכלות באוניברסיטה הטכנית של ברלין. ב-1924 היא ביקרה בניו יורק, שם הכירה את אלכסנדר גדעוני ונישאה לו. הוא היה מבוגר ממנה ב-14 שנה, עי' תונאי, מחואי ומתרגם יהודי יליד קובנה, ופעיל בחוגי התיאטרון, הספרות והאמנות בברלין, בניו יורק ובפריז. הם התגרשו ב-1928 והוא נעלם ב-1943 במהלך המלחמה.

הצליחה בניו יורק, נמחקה בתל אביב

אלוה גדעוני תיכננה בתים למעמד הגבוה בברלין וגורדי שחקים בניו יורק, ובארצות אלה התפרסמה. מה שעשתה בישראל בשנות ה-30 נשכח ורוב הבניינים שתיכננה כאן נהרסו. ספר חדש חוזר אליה ולעוד אדריכליות שפעלו בארץ



אלוה גדעוני צילומים: סיגל דודי

נעמה ריבה

"גיה אורבוך עלתה לארץ יש' ראל מאוקראינה כילדה ב-1911 והיא שתיכננה את כי' נר דיונונג בתל אביב. עוד היא תכננה משרדים של ארטני הנשים, בתי דירות רבים בעיר וכן שלושה בתי כנסת, בהם זה של מדרשית נעים כפרים תנה. אורבוך החזרה בפרסומים רבים והיא גם האדריכ' לית היחידה שמופיעה בספר "בתים מן החור'ל של ניצה מצנר" סמוך, שהיא אכן דרך בהכרזה של תל אביב כעיר לבנה. לוטה כהן הייתה האדריכלית הראשונה שפע' לה בארץ: מאז 1921 ובמשך חמי' שה עשורים תיכננה פרויקטים רבים שהפכו לציוני דרך בתולדות היישוב, בהם בית הספר החקלאי בגולל, מטבח ציבורי שהיה הרא' שון שמופעל בחשמל, מלון קטה דן ושכונת רסקו בצפון תל אביב. כהן החזרה בין היתר כפרסומי החוק' רת הגרמניה אינם ונדה. כיום נשים חלק הן בלתי נפרד מעולם האדריכלות ומאישייות תפקידים מכריים כמוסדות תלכ' נון, אך מעטים מכריים את חלקן החשוב בבניין הארץ תקופת המ' נדט הבריטי. האדריכליות והיטטי ריונית התחום דיר סיגל דודי חקרה ואת בשני העשורים האח' רוניס ומספרת על כך בספרה שהופיע לאחרונה, "בנות ארץ חדשה — אדריכליות וארגוני נשים בתקופת המנדט" (הוצאת למדא של **האוניברסיטה הפתוחה**

המחברת, ד"ר סיגל דודי: במחקר גיליתי שבגדעוני יתר מוכרת בחו"ל מארץ". זה מסביר מדוע יש ערכים על גדעוני בוויקיפדיה בגרמנית, ספרדית, אנגלית, רוסית וערבית-מצרית, אך לא בעברית

בעריכת ד"ר נעמי הגר). הספר סו' קר את שיתוף הפעולה בין אדריכ' כליות וארגוני נשים שפעלו בארץ בשנות ה-20 וה-30 ומרחיב על עבודתן של 12 אדריכליות. הוא מצטרף לספרי מחקר מעטים שפורסמו בארץ בנושא (בהם קט' לוג התערוכה "דורה גת: הנכונות הישראלית באדריכלות הפנים" וספרה של ד"ר מירה והפטיג על אדריכלים יוצאי גרמניה שכלל

פרטי עם המהנדס לזר (אל) ציילזה המבנה, בצורת רי"ש, החל לפעול ב-1936 ולדברי דויד הוא הותאם לאקלים בארץ עם מרפ" סות ומסדרונות פתוחים. הבניין לא שרד את השנים.

בעקבות ההצלחה ההיא הוזמ"נה ג'דעוני לתחרות לתכנון בית החלוצות עבור מועצת הפועלות ברחוב המלך ג'ורג' בתל-אביב. הפעם התחרתה באדריכלים המרביילים אז, אריה שרון, יעקב פינק"רפלד, יוסף נויפלד וקרל רובין, וזכתה. המבנה שתיכננה זכה לפר"סום בעיתוני התקופה, הבניין הוכרו לשימור, הוא בבעלות נעמ"ת ועל אף ההזנחה וכמה שי"נויים חיצוניים נותר כשהיה. ב-1937 היא זכתה בתחרות נוספת לתכנון בית הורים ברמות השבים, אך התוכנית לא יצאה לפועל.

עזע. צריך להחזיר אותה לקאנון. בתחילת דרכה המקצועית בארה"ב עבדה ג'דעוני במשרדו של נורמן בל ג'דס, שעיצב את הביתן של ג'נרל מוטורס ביריד העולמי בניו יורק ב-1939. כעבור ארבע שנים קיבלה אזרחות אמריקאית ונישאת בשנית, לד"ר אלקסיס ג'לוקמן, מהגר מצרפת. באותה שנה הגישה בקשה לחברות ב"איגוד האדריכלים האמריקאי" (AIA), בה הציגה עצמה כמעצבת בכירה וכשרטטת ולא כאדריכלית — שכן מעולם לא קיבלה תואר אדריכלות רשמי. בפנייתה היא מצטיירת כאשת העולם הגדול וכותבת שניקרה ברוסיה, גרמניה, פינלנד, שבדיה, איטליה, צרפת ועוד, וכי היא שולטת בארבע שפות: גרמנית, אנגלית, צרפתית ורוסית. עברית לא הוזכרה, אולי כי שליטתה בה היתה דלה.

עשר חתונות אלף

ב-1945 עברה ג'דעוני לעבוד במשרד הנודע של האדריכלים קאן וג'ייקובס, שם היתה עד לפרישתה ב-1967 ושם תיכננה מגדלים בר"חבי ניו יורק, בין היתר ברחוב פארק אווניו 445 ו-700 וברחוב ברודווי 1407. "שמה הופיע כמת"כננת הבניינים בעיתונות התקופה ובספר על המשרד", אומרת דויד. "היא זכתה לכבוד והערכה מקצו"עית". ב-1947 נמנתה ג'דעוני עם קבוצה נבחרת של אדריכלים-מה"גרים, בהם וולטר גרופיוס הגרמני וריצ'רד נוטרה האוסטרי, שהתב"קשו לעצב בתים מדולריים באמ"צעות לחזות טרומיים, שניתן היה לשכפל ולכנות בזול ובמהירות.

פרסומה של ג'דעוני גבר: ב-1944 היתה חברה בצוות העו"רכים של כתבי-העת האדריכלי TASK. ב-1946 הופיעה ספרייה בתכנונה במגזין Architectural forum, כשכפ"תחו, עם הצגת תמונות האדריכ"לים במגזין, היא היתה האישה היחידה. ב-1948 מנה אותה המ"גזין האמריקאי לאדריכלות Architectural Record בין עשר אדריכליות אמריקאיות שנסקרו בכתבה, מתוך כ-1,000 שפעלו אז במדינה. בכתבה הוצגו גם הפרויקטים שלה מתל אביב — קפה גלינה והבניינים ברחוב ריינס וו'בוטינסקי — והיא צו"טטה: "אדריכלות זה תחום משו"בח לנשים, אבל זה לא מה שאת מדמיינת לעצמך כשאת תלמידת קולג' בת 18".

"בשעה שגבר מצליח להבקיע לעצמו דרך במקצועו, מעיד הוא על עצמו שהוא מומחה במקצועו", נכתב בפתח אותה כתבה על ג'דעוני בעיתון "דאר היום", "אולם בש"עה שאשה מצליחה להתפרסם במקצועה — ובייחוד אם מקצוע זה אינו מן הרגילים — מעידה עובדה זו עליה שהיא מצטיינת באופן מיוחד". לא הרבה השתנה מאז ימי המנדט. "ג'דעוני היתה אדריכלית מצוינת שעבודתה נדחקה ונמחקה מההיסטוריוגרפיה של האדריכלות הישראלית, כמו גם עבודתן של אדריכליות נוספות", מסכמת דויד, "זראוי לפעול לשימור מורשתן".

אפשר להשיג עבודה בארץ ישראל גם "בלי המלצות", סיפרה העולה ג'דעוני ב"דאר היום", "כי זו אינה ארץ של עצלנים... ואם יש מעט סבלנות יכולה כאן גם האישה להרוויח יפה ולהתפרסם"



ג'ניה אוורבוך צילום: מארכיונו האישי של דניאל אלפרין



לוטה כהן צילום: מארכיונה האישי של יעל לירון

יחד עם ציילזר תיכננה ג'דעוני מספר בנייני מגורים בתל אביב, בהם אחד ברחוב בן גוריון 87 שנהרס בקיץ האחרון, אחד בז'בוטינסקי 5 ובניין בריינס 12, שהוכרו לשימור. ב-1937 היא נפ"צעה והתאשפזה ושנה לאחר מכן למרות השגשוג המקצועי והכלכ"לי שלו זכתה כאן, החליטה להגר לניו יורק. אולי משיקולי קריירה ואולי כי הבדידות היתה קשה לה ובארה"ב גרו אמה ואחיותיה. על הרס רבים מבנייניה אומרת דויד: "אילו המחקר עליה היה ידוע, ייתכן שחלקם היו ניצלים. הב"ניינים שנתרו נמצאים במצב מז'ר